

ترسیم شبکه‌ی معنایی مفاهیم مرتبط با زنان در قرآن کریم

حمیده علی اکبری^۱ | فهیمه باب الحوائجی^۲ | ملوک السادات حسینی بهشتی^۳ | زهرا اباذری^۴

۱. دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش شناسی، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

hamideh.aliakbari@ymail.com

۲. دانشیار گروه علم اطلاعات و دانش شناسی، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

f.babalhavaeji@gmail.com

۳. استادیار گروه زبان شناسی همگانی، پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک)، تهران، ایران. beheshti@irandoc.ac.ir

۴. دانشیار گروه علم اطلاعات و دانش شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران، ایران. Abazari391@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۲۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۲/۱۸

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف شناسایی مفاهیم لفظی و ضمنی مرتبط با زنان در قرآن کریم (براساس تفاسیر المیزان و نمونه)، به منظور

ترسیم شبکه‌ی معنایی انجام شده است.

روش پژوهش: پژوهش حاضر کاربردی است، و روش پژوهش، ترکیبی از تحلیل محتوای کمی و کیفی و اکتشافی است. روش

کیفی به دو روش تحلیل محتوای کیفی و رویکرد دلفی انجام شده است. جامعه‌ی آماری پژوهش حاضر در بخش کمی، شامل تمام آیات

قرآن کریم، و در بخش کیفی، ۲۱ نفر از خبرگان حوزه‌ی علوم قرآنی و مطالعات زنان هستند. برای نمونه‌گیری از روش گلوله‌برفی استفاده

شده است. جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات از نرم‌افزارهای SPSS 20، MAXQDA، و Protégé 5.5.0 استفاده شده است.

یافته‌ها: تعداد کل مقوله‌های استخراج شده در حوزه‌ی زنان، در هر دو تفسیر المیزان و نمونه برابرند (۱۰ مقوله)، اما تعداد زیرمقوله‌ها

در تفسیر نمونه (۲۳۷ زیرمقوله) بیش تر از تفسیر المیزان (۲۱۵ زیرمقوله) است. در هر دو تفسیر مقوله‌های هسته (پرسامند)، یکسان و مشترک

است و مقوله‌ی "مسائل و ویژگی‌های مرتبط با زنان" با فراوانی ۶۴ به صورت لفظی (۳۰/۳۳ درصد کل آیات لفظی استخراج شده) و ۳۹۳

بار به صورت ضمنی (۱۸/۶۰ درصد کل آیات ضمنی استخراج شده)، بیش ترین میزان فراوانی را دارد. بعد از شناسایی تمام اصطلاحات

مرتبط با زنان از تفاسیر المیزان و نمونه، مقوله‌ها به عنوان کلاس (۱۰ کلاس) و زیرمقوله‌ها به عنوان ساب کلاس (۲۳۷ ساب کلاس)، برای

ترسیم شبکه‌ی معنایی، وارد نرم‌افزار پروتژ شد.

نتیجه‌گیری: تعداد کل مقوله‌های استخراج شده در حوزه‌ی زنان، در هر دو تفسیر برابرند، اما تعداد زیرمقوله‌ها در تفسیر نمونه بیش تر

از تفسیر المیزان است.

واژه‌های کلیدی: قرآن کریم، تفسیر المیزان، تفسیر نمونه، زنان، شبکه‌ی معنایی

مقدمه

زمانی سرعنوان‌های موضوعی، ابزار مقبول ذخیره و بازیابی تلقی می‌شدند، سپس اصطلاح‌نامه‌ها به سرعت بدیل آنها شدند، اما اصطلاح‌نامه‌ها به همان چیزی متهم شدند که سرعنوان‌ها را متهم کرده بودند، یعنی جزمیت و عدم انعطاف. بنابراین، متخصصان ابزاری به نام هستی‌شناسی را مطرح کردند که انعطاف بیش‌تر و دامنه‌ی گسترده‌تری دارد. متخصصان هوش مصنوعی و مهندسان دانش، اصطلاح‌هستی‌شناسی را از حوزه‌ی فلسفه گرفته بودند؛ با این پیش‌فرض که می‌توان واقعیت را آن‌گونه که هست در محیط مجازی بازسازی کرد (نوذری، ۱۳۹۴).

شبکه‌ی معنایی، گسترش یافته‌ی شبکه جهانی اطلاعات است که در آن ساختار دانش موجود به صورت قاعده‌مند رمزگذاری می‌شود و به شکل نظام‌های هستی‌شناسی مبتنی بر "وب" و بر اساس نقشه‌های معنایی، به بازنمایی پدیده‌ها می‌پردازد. شبکه‌ی معنایی برای عملکرد دقیق‌تر رایانه به ساختمان نمودن اطلاعات و اعمال الگوها و قواعد یکسان نیاز دارد. الگوها و قواعدی که به یک زبان خاص تعلق نداشته باشند، بلکه بر اساس نقشه‌های مفهومی عمل کنند. در نتیجه از زبان‌های گوناگون (از جمله فرا - زبان منطقی مفاهیم) برای بازنمایی دانش استفاده می‌نماید (حسینی بهشتی، ۱۳۹۲).

تاکنون ساختارهای مفهومی بسیاری در شکل‌های مختلف با نام‌های شبکه‌های انجمنی و شبکه‌های تقسیم‌بندی شده، نقشه‌های مفهومی یا نقشه‌های دانش و شبکه‌های معنایی، در بسیاری از سیستم‌های هوش مصنوعی به اجرا درآمده‌اند. یکی از ساختارهای نمایش دانش که به‌طور گسترده در حوزه‌ی هوش مصنوعی مورد استفاده قرار گرفته است گراف (نمودار) مفهومی است. شبکه یا گراف مفهومی، معنی و مفهوم را به شکلی ارائه می‌کند که از نظر منطقی دقیق، قابل خواندن به‌وسیله‌ی انسان و از نظر محاسبه‌ای یا رایانه‌ای قابل کنترل است. گراف مفهومی از جنبه‌ی زبانی به‌عنوان یک زبان میانی، صورت‌گرایی‌های رایانه‌محور را به زبان طبیعی یا از زبان طبیعی به‌صورت گراف‌های رایانه‌محور ترجمه می‌کند و از جنبه‌ی نمایش گرافیکی، نقش یک زبان صوری را برای بیان خصوصیات

به‌شکل گرافیکی بازی می‌کند. گراف‌های مفهومی در بازیابی اطلاعات، طراحی پایگاه داده‌ها، سیستم‌های خبره و پردازش زبان طبیعی کاربرد دارند (رضایی چگینی، ۱۳۸۴).

بختی^۱ (۲۰۱۰) معتقد است شبکه‌های معنایی قدرت بالایی در زمینه‌ی ساختاربندی و بازیابی اطلاعات از خود نشان داده‌اند. سنجه‌ی گرافیکی مور، استینک و ترش^۲ (۲۰۱۱)، نخست با تعیین گراف معنایی موجودیت نشان رابطه^۳، در پایگاه‌هایی مانند دی‌بی‌پدیا^۴، برای یک گره پرسشی معین، گره‌های همسایه‌ی مرتبط یافت می‌شود؛ این کار می‌تواند برای بازیابی اطلاعات مرتبط سودمند باشد. دوم، می‌توان مسیرهای میان دو گره معین را برای کشف روابط جالب جستجو کرد. پهلوان‌نژاد و سرسرای (۱۳۹۰) بیان می‌کنند که الگوهای رابطه‌ای، پایگاه اطلاعاتی بسیار سودمندی در شیوه‌های دسترسی به واژگان از طریق کشف آیات مبتنی بر روابط معنایی، ستجوی قرآنی صفحات وب و برنامه‌ی ترجمه و تفسیر خودکار هستند. متخصصان بسیاری به کاربرد شبکه‌های معنایی به‌عنوان مدلی زیربنایی در زمینه‌ی پردازش زبان طبیعی شامل ابهام‌زدایی معنای واژه، استدلال خودکار، نمایه‌سازی خودکار، ایجاد متن، بازیابی اطلاعات و خلاصه‌سازی و حاشیه‌نویسی متن اشاره کرده‌اند.

مهم‌ترین دست‌آورد این پژوهش، بازیابی و تحلیل دقیق‌تر و بهتر آیات قرآن کریم است که از طریق تشکیل شبکه‌ی معنایی حاصل میان مفاهیم آیات صورت می‌پذیرد. در این پژوهش، از طریق استخراج معانی لفظی و ضمنی حوزه‌های مرتبط با زنان از تفاسیر المیزان و نمونه به مقوله‌بندی اصطلاحات استخراج شده می‌پردازیم، سپس با تشکیل شبکه‌ی معنایی ارتباط معنایی میان این مفاهیم ایجاد می‌شود. در نهایت ترسیم این شبکه می‌تواند فواید زیر را به‌دنبال داشته باشد:

۱. شناسایی تمام اصطلاحات مرتبط با زنان در تفاسیر المیزان و نمونه؛

1. Bekhti

2. Moore, Steinke and tresp

3. Semantic entity-relationship networks

4. DBpedia

خضوع در برابر پروردگار بگیرند. در این راستا آسیه بانویی نمونه و الگویی برای زن و مرد در نفی ستمگری، شرک و کفر و نیز گرایش به توحید و یکتاپرستی است. همچنین مریم و ساره الگوهایی برای جامعه‌ی انسانی‌اند و همه از زن و مرد باید از آنها درس معرفت و دین و ایمان بگیرند. ترسیم چهره‌ی زنان مقدس قرآنی برای تبیین ارزش‌های زن مسلمان است و حضرت فاطمه (س) ناب‌ترین الگوی همه‌ی زنان نمونه است. زن نمونه شناختی ارزشی برای همه بانوان است تا با تلاش خود به کسب آن ارزش‌ها نایل شوند (شریعتی و افشاریان، ۱۳۹۶).

خداوند در آیه‌ی ۳۲ سوره‌ی نساء می‌فرماید: "وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ وَ سَأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا" آرزو و توقع بی‌جا در فضیلت و مزیتی که خدا به آن بعضی را بر بعضی برتری داده نکنید که هر که از مرد و زن از آنچه کسب کنند بهره‌مند شوند و هر چه خواهید از فضل خدا درخواست کنید نه از خلق، که خدا به همه چیز داناست. قرآن کریم معیار برتری انسان‌ها را از زن و مرد در پرتو تقوا می‌داند: «ان اکرمکم عند الله اتقیکم» بدین سان آن مرد و زنی می‌توانند با همدیگر کفو باشند که هر دو در تقوا و فرمان‌برداری از خدا همانند باشند.

حوزه‌ی مطالعات زنان گستره‌ی بزرگی از موضوعات را دربرمی‌گیرد. این حوزه، امروزه به‌عنوان یک حوزه‌ی بین رشته‌ای دانشگاهی در زمینه‌ی علوم انسانی و علوم اجتماعی است که به مسائل زنان، فمینیسم، جنسیت و تبعیض‌های جنسیتی، خانواده، ادبیات زنان، تاریخ اجتماعی، مسائل مربوط به بهداشت و سلامت زنان و ... می‌پردازد.

آشکارسازی محتوای متون به‌ویژه در مورد قرآن، به‌سبب داشتن معانی ضمنی و پنهان در کنار معانی لفظی و ظاهری، نیازمند تلاشی فراتر از شیوه‌های مرسوم سازماندهی اطلاعات مثل فهرست‌نویسی و نمایه‌سازی است. ایجاد ارتباط معنایی میان مفاهیم نمایه‌سازی شده گامی در این راه است. یافتن مفاهیم و دسته‌بندی آنها می‌تواند به بازنمایی هر چه بیش‌تر و دقیق‌تر محتوی این متون منجر گردد.

۲. تعیین بسامد معانی لفظی و ضمنی اصطلاحات مرتبط با زنان در تفاسیر المیزان و نمونه؛

۳. دسته‌بندی آیات و سوره‌های قرآن کریم از طریق استخراج اصطلاحات مرتبط در تفاسیر المیزان و نمونه؛

۴. تأمین محتوا برای ایجاد نرم‌افزاری که بازیابی آیات و اصطلاحات را سهل‌تر کند؛

۵. کاربرد می‌تواند به آیات حاوی موضوع مورد جست‌وجوی خود و موضوعات مرتبط، دست یابد؛

۶. کاربرد می‌تواند جایگاه آن موضوع را در کل آیات تشخیص دهد؛

۷. ارتباط موضوع را با موضوع‌های دیگر و در نتیجه با آیات دیگر مشخص می‌سازد؛

۸. از نتایج این پژوهش می‌توان به‌عنوان منبع اطلاعاتی در پژوهش‌ها و مطالعات قرآنی، طراحی سیستم‌های بازیابی اطلاعات، کشف آیات و برای برنامه‌های جست‌وجوی قرآنی صفحات وب استفاده کرد؛

۹. از نتایج این پژوهش می‌توان در تدوین اصطلاح‌نامه‌ی قرآنی زنان استفاده کرد.

اسلام در گام نخست آفرینش زن را از نشانه‌های خداوند سبحان معرفی می‌کند و او را مانند یک گوهر می‌داند، شأن و منزلت او را فراتر و فروتر نمی‌داند، ملاک و برتری انسان را در علم و تقوا می‌داند، رفتار ناشایست اعراب را در زنده‌به‌گور کردن دختران بی‌گناه نکوهش می‌کند و با طرح سوال به کدامین گناه کشته شده؟ به پیامبر اکرم (ص) دختر عطا می‌کند و او را کوثر می‌نامد و سرزنش‌کنندگان جاهل را ابتر می‌خواند «انا اعطیناک الکوثر فصل لربک وانحر ان شائکک هو الابتر»^۱. ای پیامبر ما تو را کوثر بخشیدیم، پس تو هم برای خدا به نماز و قربانی پرداز که محققاً دشمن بدگوی تو مقطوع النسل است» (شریعتی و افشاریان، ۱۳۹۶).

بنابراین زنان به‌عنوان بخشی از جامعه‌ی انسانی در حوزه‌ی ایمان و کمال تفاوتی با مردان ندارند و گاه به چنان مقامی دست می‌یابند که مردان باید از آنان درس تقوا، شجاعت، دیانت و

^۱ کوثر: ۳ تا ۱

نهایت نظرات افراد صاحب‌نظر مورد بررسی و بازبینی آنتولوژیک قرار گرفته است.

حسومی (۱۳۹۷)، در رساله‌ی دکتری خود "معانی لفظی و ضمنی مفاهیم اجتماعی و اخلاقی را در آیات قرآن کریم به‌منظور ترسیم شبکه‌ی معنایی" مورد مطالعه قرار داده است. پژوهشگر تعداد ۱۹۲۳ آیه در حوزه‌ی مفاهیم اجتماعی و ۴۲۷ آیه در حوزه‌ی اخلاق اجتماعی با استفاده از روش تحلیل محتوا شناسایی کرده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که آیات اجتماعی قرآن با ۱۹۲۳ آیه، یک سوم (۳۰ درصد) و آیات اخلاقی قرآن با ۱۰۸۷ آیه، (۱۷ درصد) از آیات قرآن را تشکیل می‌دهد. از طرف دیگر ۵۷ درصد از آیات اجتماعی قرآن، رویکرد جامعه‌شناسی دارد و ۳۹ درصد آیات اخلاقی قرآن به اخلاق اجتماعی اختصاص دارد. سپس با استفاده از نرم‌افزار Maxqda به ترسیم شبکه‌ی معنایی پرداخته است.

ملکی‌فاراب و همکاران (۱۳۹۶)، پژوهشی با عنوان "تدوین شاخص‌ها و ترسیم الگوی کارکردهای خانواده" انجام داده‌اند. این پژوهش به‌شیوه‌ی تحلیل محتوای کیفی انجام شده است، در دست‌یابی به الگوی برآمده از متون اسلامی، ابتدا آیات قرآن کریم و کتب حدیثی شیعی، مورد مطالعه قرار گرفته و مقوله‌های مرتبط با کارکردهای خانواده استخراج و طی سه مرحله کدگذاری شده‌اند. در کدگذاری باز ۲۴۹ مقوله، در کدگذاری محوری ۴۹ مقوله و در کدگذاری گزینشی ۵ مقوله استخراج شده است. کارکردهای اقتصادی، تربیتی، آموزشی، حمایتی و زیستی اجتماعی، ۵ مقوله‌ی استخراج‌شده هستند، و در نهایت با استفاده از نرم‌افزار Maxqda روابط معنایی مفاهیم استخراج‌شده ترسیم شده است.

بیراد و همکاران^۱ (زودآیند)، پژوهشی با هدف طراحی موتور جستجوی معنایی برای متن قرآن کریم با استفاده از هستی‌شناسی قرآنی انجام داده‌اند. در این پژوهش برای استخراج اصطلاحات از "المعجم المفهرس لألفاظ القرآن الکریم" استفاده شده است. جهت ترسیم هستی‌شناسی ابتدا تمام اصطلاحات گردآوری شده‌اند، معانی مترادف، متضاد و هم‌خانواده و روابط اعم و اخص

مسئله‌ی اصلی پژوهش حاضر این است که در حال حاضر بر روی موضوعات مختلف، مفاهیم ضمنی و لفظی و شبکه‌ی معنایی در زبان فارسی ایجاد نشده، و یا بسیار کم ایجاد شده است. در رابطه با مفاهیم قرآن کریم نیز تعداد اندکی پژوهش وجود دارد. ایجاد رابطه‌ی معنایی بین مفاهیم در رابطه با موضوعی خاص، دغدغه‌ی بازبایی اطلاعات در پایگاه‌های اطلاعاتی است.

این پژوهش با تدبیر و ژرف‌اندیشی در آیات قرآن کریم و همچنین مراجعه به تفاسیر المیزان و نمونه، به مطالعه‌ی مفاهیم مرتبط با زنان پرداخته و در صدد است تا بدین وسیله به قطره‌ای از دریای بیکران معارف آسمانی قرآن دست یابد. از آنجا که هدایت‌های قرآن، فرا زمانی و فرا مکانی است، نتایج این پژوهش احتمالاً می‌تواند بر گوشه‌ای از نیازهای اطلاعاتی و مسائل قرآن پژوهان، در این عصر پرتو افکنند و راه برون‌رفت از بن‌بست‌ها را بر آنان بگشاید.

رحمانی و حسینی‌بهشتی (۱۳۹۹)، در پژوهش خود با عنوان "طراحی سیستم یادگیری الکترونیک مبتنی بر هستی‌شناسی" برای استخراج مفاهیم اصلی حوزه‌ی آموزش الکترونیک، به بررسی مقاله‌ها و منابع اطلاعاتی منتشرشده در مورد آموزش الکترونیک پرداخته و مقوله‌های اصلی حوزه‌ی آموزش الکترونیک شامل منابع انسانی، زیرساخت‌های فناوری و محتوای آموزشی را شناسایی کرده‌اند. سپس جهت ساخت هستی‌شناسی از نرم‌افزار پروژت استفاده شده است.

تقی‌زاده، فهیم‌نیا و نقشینه (۱۳۹۸)، در پژوهشی با عنوان "استخراج آنتولوژی هویت دیجیتال مبتنی بر تحلیل حوزه" با به‌کارگیری روش کیفی، تحلیل حوزه را مورد بررسی قرار داده و جامعه‌ای بالغ بر ۲۲۸ منبع اطلاعاتی مشتمل بر برون‌داده‌های علمی، اعم و مقالات، پایان‌نامه‌ها و کتاب‌ها را شناسایی کرده‌اند. بر روی این منابع شناسایی و استخراج ابعاد و استخراج آنتولوژی مرتبط با هویت دیجیتال صورت گرفته است. سپس آنتولوژی شناسایی شده مبتنی بر زبان آنتولوژی OWL با به‌کارگیری نرم‌افزارهای OWLGrEd و webvowl ترسیم شده است. در

^۱. Faiza Beirade

قرآن کریم (براساس تفاسیر المیزان و نمونه)، به منظور ترسیم شبکه‌ی معنایی میان این مفاهیم است.

برای رسیدن به هدف اصلی پژوهش به سؤال‌های زیر پاسخ داده می‌شود:

۱. مفاهیم و مقوله‌های مطرح در حوزه‌ی زنان در قرآن کریم (براساس تفاسیر المیزان و نمونه) کدامند؟
۲. پربسامدترین کلمات (مقوله‌های هسته) در حوزه‌ی زنان در قرآن کریم کدامند؟
۳. خبرگان حوزه‌ی علوم قرآنی و مطالعات زنان و خانواده در خصوص مفاهیم استخراج شده، تا چه میزان اتفاق نظر دارند؟
۴. شبکه‌های معنایی براساس رابطه‌های معنایی میان مفاهیم مرتبط با زنان چگونه است؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر کاربردی و روش پژوهش، ترکیبی است. از تحلیل محتوای کمی و کیفی و اکتشافی که روش کیفی به دو روش تحلیل محتوای کیفی و رویکرد دلفی انجام شده است. از تحلیل محتوای کمی برای تعیین فراوانی مفاهیم مرتبط با زنان استفاده شده است و از تحلیل محتوای کیفی برای کشف معنای آیات و تعیین کلیدواژه‌ها و مفاهیم اصلی و فرعی استفاده شده است. جهت تأیید و تثبیت کلیدواژه‌ها، از نظرات خبرگان حوزه‌ی علوم قرآنی و مطالعات زنان و خانواده، با استفاده از تکنیک دلفی استفاده شد، ترسیم شبکه‌ی معنایی، اکتشافی است که در این پژوهش انجام شده است.

جامعه‌ی آماری پژوهش در بخش کمی تمام آیات قرآن کریم (۶۲۳۶ آیه) در ۱۱۴ سوره‌ی قرآن کریم، تفسیر المیزان (۲۰ جلد) و تفسیر نمونه (۲۷ جلد) است. منظور از مفاهیم لفظی، مفاهیمی هستند که به‌طور صریح و آشکار در قرآن آمده‌اند و این مفاهیم از ترجمه‌ی قرآن کریم استخراج شدند. مفاهیم ضمنی، مفاهیمی غیر صریح و پنهان هستند که از دو تفسیر المیزان و نمونه استخراج شده‌اند.

بین اصطلاحات موجود در این معجم، شناسایی شده و در نرم‌افزار پروتز، به صورت کلاس و زیرکلاس تعریف شده و در نهایت به ترسیم آنالوژی این اصطلاحات پرداخته‌اند.

تعا و همکاران^۱ (۲۰۱۷) در پژوهش خود به طراحی هستی‌شناسی قرآنی پرداخته‌اند. با استفاده از روش تحلیل محتوا، کلیه‌ی مضامین اصلی و فرعی از قرآن استخراج و طبقه‌بندی شدند. سپس با استفاده از تکنیک دلفی اصطلاحات استخراج شده توسط محققان مرکز اسلامی دانشگاه اوتارای مالزی^۲ به عنوان اعضای پانل دلفی تأیید شد. هستی‌شناسی در سه سطح سلسله مراتبی تعریف شده است. سطح اول شامل سه کلاس الله، فرشتگان و غیب است.

روهانان^۳ و همکاران (۲۰۱۲) پژوهشی تحت عنوان "تصویر شبکه‌ی معنایی مسائل مربوط به زنان در قرآن کریم" انجام داده‌اند. در این پژوهش زن به‌عنوان یکی از واژه‌های محبوب در قرآن بیان شده است زنان در قرآن، با چندین عبارت دیگر مانند خانم‌ها و دختران، بسته به مسائل، مورد توجه قرار گرفته‌اند. در این پژوهش ذکر شده است که با توجه به انواع اصطلاحاتی که در قرآن ذکر شده است شناسایی و استخراج آیاتی که حاوی مباحث مربوط به زن است کار بسیار دشواری است. در این پژوهش، ۱۶ اصطلاح مرتبط با زن، و سوره‌ها و آیات مرتبط با آن شناسایی شده است. برای درک روشن و آسان از موضوع مورد بررسی شبکه‌ی معنی‌شناختی ترسیم شده است.

با توجه به پیشینه‌های پژوهش، مطالعات انجام گرفته در حوزه‌ی ترسیم شبکه‌های معنایی قرآنی به‌ویژه در داخل کشور جامعیت ندارند و تمام شبکه‌های ترسیم شده هم محدود به چند آیه یا بخش کوچکی از قرآن است و به‌صورت دستی ترسیم شده‌اند. هیچ‌کدام از پژوهش‌های انجام شده جامعیت و گستردگی پژوهش حاضر را ندارند.

هدف اصلی پژوهش عبارتند از: هدف اصلی پژوهش حاضر، شناسایی معانی لفظی و ضمنی مفاهیم مرتبط با زنان در آیات

¹ A. Ta'a & et al

² UUM

³ Ruhana

دایره‌المعارف بزرگ اسلامی، اصطلاح‌نامه، فرهنگ‌نامه و دایره‌المعارف پایگاه مدیریت اطلاعات علوم اسلامی مرکز اطلاعات و مدارک اسلامی قم، اصطلاح‌نامه‌ی فرهنگی فارسی، اصفا و واژگان مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی، اصطلاحات استانداردسازی شد. سپس برای انجام کدگذاری و تعیین مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها از نرم‌افزار Maxqda استفاده شد. در مرحله‌ی بعد جهت تأیید و تثبیت سیاهه‌ی واریتی تدوین شده، از تکنیک دلفی استفاده شد. پرسش‌نامه‌ی دلفی، به صورت طیف لیکرت تنظیم و در اختیار خبرگان قرار گرفت. بعد از گردآوری اطلاعات دور اول دلفی و انجام بازنگری‌های لازم، میانگین نظرات خبرگان در پرسش‌نامه‌ی دوم درج شد تا متخصصین براساس میانگین نظرات سایر خبرگان نظر دهند. پرسش‌نامه در هر دو دور، به صورت حضوری توزیع و گردآوری شد. بعد از انجام دور دوم دلفی، جهت تعیین میزان اتفاق نظر میان خبرگان ضریب هماهنگی کندال با استفاده از نرم‌افزار SPSS 20 انجام شد. به دلیل اینکه اجماع نظرات خبرگان بسیار بالا بود و مقدار W در تمام مقوله‌ها بالای ۰/۷ به دست آمد و در مرحله‌ی دوم رشد ناچیزی نسبت به مرحله‌ی اول داشت و میانگین نظرات تمام مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها بالای ۳ به دست آمد در این مرحله فرایند دلفی پایان یافت. در مرحله‌ی آخر پس از تأیید و تثبیت مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها با استفاده از نرم‌افزار Protégé 5.5.0 شبکه‌ی معنایی اصطلاحات استخراج شده ترسیم شد.

یافته‌ها

پرسش اول: مفاهیم و مقوله‌های مطرح در حوزه‌ی زنان در قرآن کریم (براساس تفاسیر المیزان و نمونه) کدامند؟
اصطلاحات استخراج شده از تفاسیر المیزان و نمونه در جدول ۱ آمده‌اند. به دلیل تعداد زیاد مقوله‌ها و زیر مقوله‌ها، فقط مقوله‌های هسته (پربسامدترین مقوله‌ها) در این جدول ذکر شده‌اند. جهت نام‌گذاری و تعیین اعم و اخص بودن اصطلاحات استخراج شده، ابتدا سیاهه‌ای تنظیم و سپس با استفاده از روش دلفی، سیاهه‌ی تنظیم شده تأیید و تثبیت شده است.

تفسیر المیزان که در ترجمه‌ی فارسی به حدود دوازده هزار صفحه رسیده، مفصل‌ترین تفسیر شیعی قرن معاصر است. البته «مفصل‌ترین» بودن به خودی خود و به تنهایی دلیل برتری نیست، بلکه ویژگی‌هایی نظیر خلوص، جامعیت و ابتکار آن را نسبت به تفاسیر دیگر ممتاز ساخته است. تفسیر المیزان از جهت محتوا و منابع، یک تفسیر جامع است و از هر دو جهت، نه تنها بین تفاسیر شیعه، بلکه در مقایسه با تمام تفاسیری که در عالم اسلام بر قرآن کریم نوشته شده امتیاز دارد. از جهت محتوا بی‌آنکه اصل «تفسیر قرآن با قرآن» را هرگز نادیده بگیرد، به همه‌ی مسالک تفسیری و همه‌ی مسائل جانبی توجه کرده است. تفسیر نمونه برای عموم مردم قابل فهم است و از طرح مسائل ادبی یا موضوعات تخصصی پرهیز شده است تا برای همگان مورد استفاده باشد. البته باید یادآور شد که تفسیر نمونه از طرف دانشگاهیان و افرادی که اطلاع بیش‌تری نسبت به مسائل تفسیری دارند نیز مورد استقبال قرار گرفته است (عیسی‌زاده اطاقسرا، ۱۳۹۵). با وجود عمومی بودن مخاطبان این تفسیر، آیت‌الله مکارم شیرازی با استفاده از قلم روان خود در مواردی حتی مطالب دشوار و پیچیده‌ی علمی را به صورت ساده و روان و ایجاز‌گونه مطرح کردند. به دلیل همین ساده و روان بودن متن تفسیر نمونه، پژوهش را با مطالعه‌ی تفسیر نمونه شروع کردیم.

جامعه‌ی پژوهش در بخش کیفی ۲۱ نفر از خبرگان حوزه‌ی علوم قرآنی و مطالعات زنان و خانواده هستند که با پژوهش همکاری کردند. نمونه‌گیری ابتدا به صورت هدفمند انجام شد، ۲ نفر از خبرگان هر حوزه شناسایی شدند، سپس به صورت گلوله‌برفی، سایر افراد خبره نیز شناسایی شدند.

ملاک‌هایی که برای شرکت اعضای پنل دلفی در نظر گرفته شد عبارتند از: داشتن مدرک دکتری و رتبه‌ی حداقل دانشیار، گذراندن دوره‌ی خارج سطح برای افراد حوزوی و داشتن مقاله یا کتاب یا تدریس در موضوعات علوم قرآنی.

مراحل انجام پژوهش به این صورت است که ابتدا تفسیر نمونه و تفسیر المیزان به‌طور کامل مورد مطالعه قرار گرفت و مفاهیم و اصطلاحات مرتبط شناسایی شدند و در جداول تحلیل محتوا تنظیم شدند، بعد از تنظیم سیاهه‌ی واریتی با استفاده از

جدول ۱. اصطلاحات مرتبط با زنان در تفاسیر المیزان و نمونه

تعداد واحدهای ضمنی	تعداد واحدهای لفظی	تعداد آیات ضمنی	تعداد آیات لفظی	تعداد سوره‌ها	زیر مقوله	مقوله	مفهوم
۳۵۶	۲۴	۱۶۴	۱۹	۵۸	زنان		
۳۲۵	۲۹	۱۱۷	۲۶	۴۹	دختر		
۵۳	۸	۲۶	۸	۱۳	انتساب دختر به خدا		
۸	۱	۲	۱	۲	تولد دختر		
۵	۰	۲	۰	۲	دختران لوط (ع)		
۱۳	۲	۳	۲	۳	ازدواج با دختران لوط (ع)		
۱	۰	۱	۰	۱	تعدد دختران لوط (ع)		
۳	۱	۱	۱	۱	رد ازدواج با دختران لوط (ع)		
۲	۰	۲	۰	۱	دختران یتیم		
۱	۰	۱	۰	۱	دختر برادر		
۱	۰	۱	۰	۱	دختر پسر		
۱	۰	۱	۰	۱	دختر خواهر		
۱	۰	۱	۰	۱	دختر دختر		
۱	۰	۱	۰	۱	دختر در جاهلیت		
۲۴	۵	۹	۵	۸	بردگی دختر در بنی اسرائیل		
۱۴	۱	۸	۱	۴	بی‌ارزشی دختر در جاهلیت		
۳۵	۲	۱۶	۲	۱۱	زنده‌به‌گور کردن دختران		
۱۱	۱	۶	۱	۵	تفرز از دختر در جاهلیت		
۲	۰	۲	۰	۲	تولد دختر در جاهلیت		
۱۲۵	۴	۶۸	۳	۳۶	دختر در خانواده		
۶	۰	۳	۰	۲	دختر شعیب (ع)		
۴	۱	۲	۱	۱	ازدواج دختر شعیب (ع)		
۴	۲	۴	۲	۱	پیشنهاد دختر شعیب (ع)		
۲	۱	۲	۱	۱	حیای دختر شعیب (ع)		
۱	۰	۱	۰	۱	مهریه‌ی دختر شعیب (ع)		
۲	۰	۱	۰	۱	دختر عمران (ع)		
۳	۰	۲	۰	۲	دختر همسر		
۲	۰	۱	۰	۱	عفت دختران		

۱۰۲	۲۷	۷۲	۱۸	۳۳	صفات پسندیده‌ی زنان = صفات زنان شایسته
۲	۰	۱	۰	۱	پاداش زنان مؤمن
۴۸	۱۷	۴۰	۱۴	۲۳	زنان باایمان
۱۳	۴	۱۰	۳	۷	زنان پاک‌دامن
۱	۱	۱	۱	۲	زنان راست‌گو
۰	۱	۰	۱	۱	زنان روزه‌دار
۱۵	۰	۱۴	۰	۱۳	زنان زیبا
۹	۱	۴	۱	۵	زنان صالح
۲	۱	۱	۱	۲	زنان صبور
۱	۰	۱	۰	۱	زنان فداکار
۶	۱	۶	۱	۵	زنان مسلمان
۳	۱	۲	۱	۲	زنان نیکوکار
۲	۰	۲	۰	۲	عفت زنان
۳۹۳	۶۴	۱۲۷	۴۲	۴۱	مسائل و ویژگی‌های مرتبط با زنان
۱	۰	۱	۰	۱	آرامش زنان
۹	۰	۵	۰	۵	آرایش زنان
۱۸	۴	۸	۳	۴	آزار زنان
۴	۱	۲	۱	۲	آفرینش زنان
۴	۰	۳	۰	۲	احکام زنان
۱۶	۱	۲	۱	۲	بیعت زنان با محمد (س)
۴	۱	۱	۱	۱	مفاد بیعت زنان با محمد (ص)
۷	۱	۷	۱	۵	پیرزن = زن سالخورده
۲	۰	۲	۰	۲	روزه‌ی پیرزن
۹	۱	۲	۱	۱	حجاب پیرزن
۶	۱	۱	۱	۱	کشف حجاب پیرزن
۵	۱	۱	۱	۱	محدوده‌ی حجاب پیرزن
۳	۱	۱	۱	۱	تنبیه زنان
۳	۱	۲	۱	۲	تهمت به زنان
۹	۳	۶	۳	۲	تهمت به زنان مؤمن
۱	۰	۱	۰	۱	خوانندگی زنان
۶	۲	۱	۱	۱	رفتار با زنان
۲	۱	۲	۱	۲	زنان آزاد
۱	۰	۱	۰	۱	زنان اهل کتاب
۲	۱	۲	۱	۲	زنان بنی‌اسرائیل

۴	۰	۱	۰	۱	زنان پلید		
۴	۰	۲	۰	۲	زنان در خانواده		
۱۵	۳	۷	۲	۳	زنان در عده		
۲	۱	۱	۱	۱	زنان دزد		
۳۰	۴	۱۳	۴	۹	زنان زناکار		
۴	۰	۴	۰	۴	زنان شوهردار		
۳	۲	۳	۲	۳	زنان شیرده		
۱۲	۵	۶	۵	۵	زنان کافر		
۵	۰	۵	۰	۱	زنان مصر		
۱۷	۰	۱۵	۰	۷	زنان مطلقه		
۸	۵	۶	۵	۵	زنان منافق		
۳	۰	۱	۰	۱	زنان مهاجر		
۷	۱	۱	۱	۱	امتحان زنان مهاجر		
۱	۰	۱	۰	۱	زندگی زنان		
۳	۱	۱	۱	۱	زیبایی چشم زنان		
۷	۰	۳	۰	۳	زینت زنان		
۱	۱	۱	۱	۱	احکام زینت زنان		
۱۲	۳	۱	۱	۱	پوشش زینت زنان		
۲	۰	۲	۰	۲	حرمت اظهار زینت زنان		
۱	۱	۱	۱	۱	سوال از حقوق زنان		
۱۴	۰	۸	۰	۵	شخصیت زنان		
۱	۱	۱	۱	۱	شکنجه‌ی زنان مؤمن		
۵	۲	۳	۲	۲	شهادت (گواهی) زنان		
۱	۰	۱	۰	۱	عشوه‌گری زنان		
۷	۰	۶	۰	۶	عقیمی زنان=نازایی زنان		
۶	۰	۶	۰	۵	عواطف زنان		
۶	۰	۱	۰	۱	قتل زنان (مقتول)		
۱	۱	۱	۱	۱	قصاص زنان		
۱۶	۱	۱۰	۱	۶	کنیز		
۳۶	۷	۶	۵	۴	ازدواج با کنیز		
۴	۰	۲	۰	۲	احکام کنیز		
۱	۰	۱	۰	۱	جواز ازدواج با کنیز		
۲	۰	۱	۰	۱	حجاب کنیز		
۳	۱	۱	۱	۱	کنیز مؤمن		
۲	۰	۲	۰	۲	لطفات زنان		

۱۴	۲	۶	۱	۱	مکرر زنان
۱۷	۲	۵	۲	۳	وظایف و مسئولیت زنان
۴	۰	۳	۰	۳	هجرت زنان

استخراج شده) در قرآن آمده است، بیش‌ترین میزان فراوانی را دارد. مقوله‌های بعدی به ترتیب بیش‌ترین فراوانی عبارتند از "زنان اسوه" با ۳۷ واحد لفظی (۱۷/۵۴ درصد) و ۳۸۲ واحد ضمنی (۱۸/۰۸ درصد)، "دختر" با ۲۹ واحد لفظی (۱۳/۷۴ درصد) و ۳۲۵ واحد ضمنی (۱۵/۳۸ درصد)، "اسامی خاص زنان" با ۱۰ واحد لفظی (۴/۷۴ درصد) و ۲۳۷ واحد ضمنی (۱۱/۲۲ درصد)، "صفات پسندیده‌ی زنان" با ۲۷ واحد لفظی (۱۲/۸۰ درصد) و ۱۰۲ واحد ضمنی (۴/۸۳ درصد).

پرسش سوم: تا چه میزان خبرگان حوزه‌ی علوم قرآنی و مطالعات زنان و خانواده در خصوص مفاهیم استخراج شده توافق نظر دارند؟

جهت تعیین میزان توافق خبرگان، در خصوص مفاهیم استخراج شده، از ضریب هماهنگی کندال با استفاده از نرم‌افزار SPSS 20 استفاده شد.

بر اساس یافته‌های موجود در جدول ۱، اصطلاحات استخراج شده از تفاسیر المیزان و نمونه در مجموع در ۱۰ مقوله و ۲۳۷ زیر مقوله طبقه‌بندی شدند. برای کشف مفاهیم لفظی از قرآن کریم و برای کشف مفاهیم ضمنی از تفاسیر المیزان و نمونه استفاده شده است. این اطلاعات به صورت لفظی در ۴۱ سوره و ۱۴۰ آیه از قرآن، با فراوانی ۱۴۰ ذکر شده‌اند، و به صورت ضمنی در ۸۸ سوره و ۵۰۱ آیه با فراوانی ۲۱۱۳ آمده‌اند.

پرسش دوم: پربسامدترین کلمات (مقوله‌های هسته) در حوزه‌ی زنان در قرآن کریم کدامند؟

برای شناسایی مقوله‌های هسته از میزان تکرار اصطلاحات در قرآن کریم و تفاسیر المیزان و نمونه استفاده شده است. در هر دو تفسیر مقوله‌های هسته یکسان و مشترک است و مقوله‌ی "مسائل و ویژگی‌های مرتبط با زنان (با فراوانی ۶۴ به صورت لفظی (۳۰/۳۳ درصد کل آیات لفظی استخراج شده) و ۳۹۳ بار به صورت ضمنی (۱۸/۶۰ درصد کل آیات ضمنی

جدول ۲. نتایج آزمون ضریب هماهنگی کندال برای مقوله‌های مرتبط با زنان

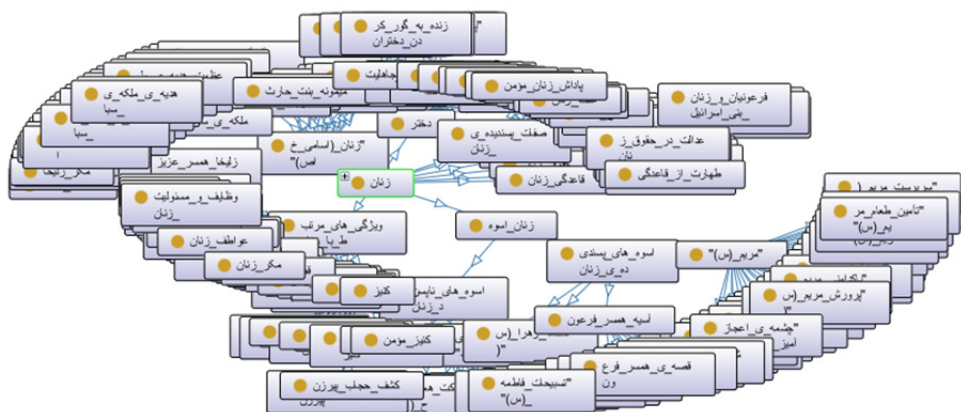
ردیف	مقوله	ضریب هماهنگی کندال دور اول دلفی	ضریب هماهنگی کندال دور دوم دلفی	تفسیر	میانگین دور اول دلفی	میانگین دور دوم دلفی
۱	ارزش زنان	۰/۸۰۱	۰/۸۰۵	اتفاق نظر بسیار قوی	۴/۸۱	۴/۸۸
۲	اعضای زنان	۰/۶۲۹	۰/۷۷۷	اتفاق نظر بسیار قوی	۴/۳۳	۴/۴۷
۳	بارداری زنان	۰/۷۰۷	۰/۹۵۲	اتفاق نظر بسیار قوی	۵	۵
۴	حقوق زنان	۰/۷۱۲	۰/۹۲۶	اتفاق نظر بسیار قوی	۵	۵
۵	دختر	۰/۸۱۹	۰/۸۶۱	اتفاق نظر بسیار قوی	۵	۵
۶	اسامی خاص زنان	۰/۷۰۷	۰/۷۷۷	اتفاق نظر بسیار قوی	۵	۵
۷	زنان اسوه	۰/۹۵۸	۱	اتفاق نظر کامل	۴/۹۵	۵
۸	صفات پسندیده‌ی زنان	۰/۷۱۲	۰/۷۵۶	اتفاق نظر بسیار قوی	۵	۵
۹	عادت ماهیانه‌ی زنان	۰/۷۱۴	۰/۸۲۴	اتفاق نظر بسیار قوی	۵	۵
۱۰	ویژگی‌های مرتبط با زنان	۰/۷۲۹	۰/۷۵۸	اتفاق نظر بسیار قوی	۵	۵

پرسش چهارم: شبکه‌های معنایی حاصل از رابطه‌های میان مفاهیم مرتبط با زنان در قرآن کریم چگونه است؟

جهت ترسیم شبکه‌های معنایی از نرم‌افزار Protégé 5.5.0 ترسیم شده است. مفاهیم مرتبط با زنان ابتدا به صورت کلی و براساس تمام مقوله‌ها و زیرمقوله‌های استخراج شده ترسیم شده است و سپس به صورت مجزا براساس هر یک از مقوله‌ها و زیرمقوله‌های طبقه‌بندی شده، ترسیم شد. به دلیل زیاد بودن تعداد مقوله‌ها و زیرمقوله، فقط شبکه‌ی معنایی مقوله‌های هسته آمده است.

مقوله‌ها به عنوان کلاس و زیرمقوله‌ها به عنوان ساب کلاس وارد نرم‌افزار پروتژ شد، شکل ۱ شبکه‌ی معنایی کلی است و ارتباط تمام اصطلاحات مرتبط با زنان در این شکل نمایش داده شده است. این شکل شامل ۱۰ کلاس و ۲۳۷ ساب کلاس است.

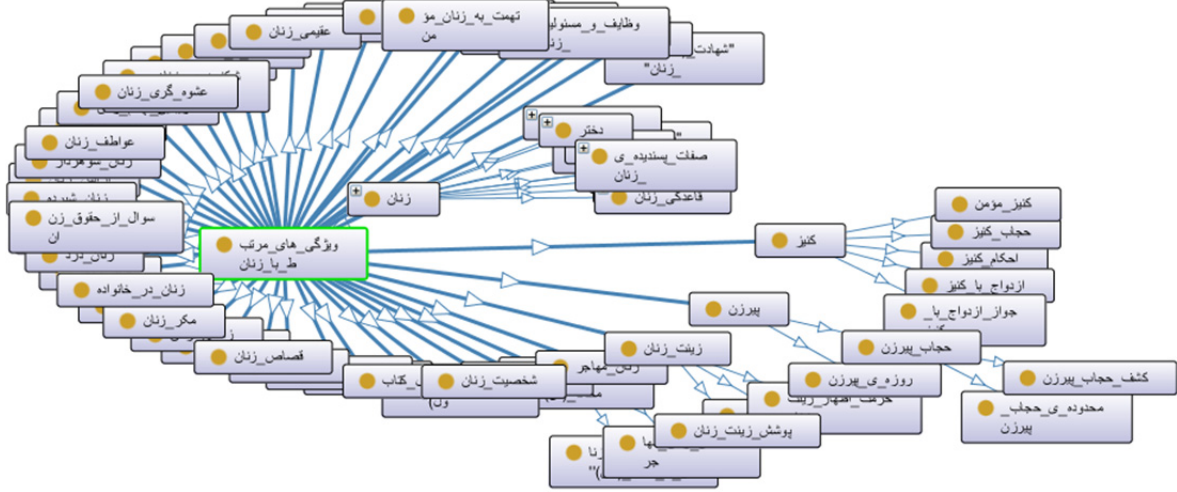
در پژوهش حاضر از ضریب هماهنگی کندال (W) برای تعیین میزان اجماع نظرات میان اعضای خبرگان استفاده گردید، که در جدول ۲ آمده است. فرایند دلفی طی دو مرحله انجام شد، در مرحله‌ی اول فقط در چهار مقوله‌ی اعضای زنان، میزان W کم‌تر از $0/7$ بود که در دور دوم توافق بین اعضای گروه خبرگان در تمام مقوله‌ها حاصل شد و میزان W در تمام مقوله‌ها بیش‌تر از $0/7$ است که این میزان، نشان‌دهنده‌ی سطح اجماع بسیار بالا در نظرات خبرگان است. به دلیل اینکه اجماع نظرات خبرگان، بسیار بالا است و مقدار W در مرحله‌ی دوم رشد ناچیزی نسبت به مرحله‌ی اول دارد و میانگین نظرات تمام مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها، بالای 3 است، بنابراین در این مرحله، فرایند دلفی پایان می‌یابد.

شکل ۱. شبکه‌ی معنایی مفاهیم مرتبط با زنان

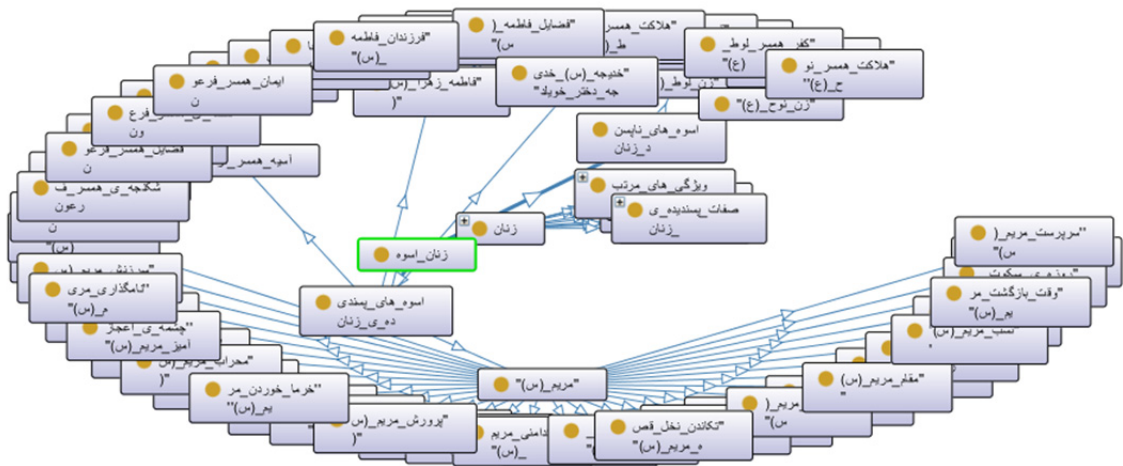
زنان" که شامل ۵۸ ساب کلاس است، نمایش داده می‌شود.

در شکل ۲، شبکه‌ی معنایی مقوله‌ی "ویژگی‌های مرتبط با"

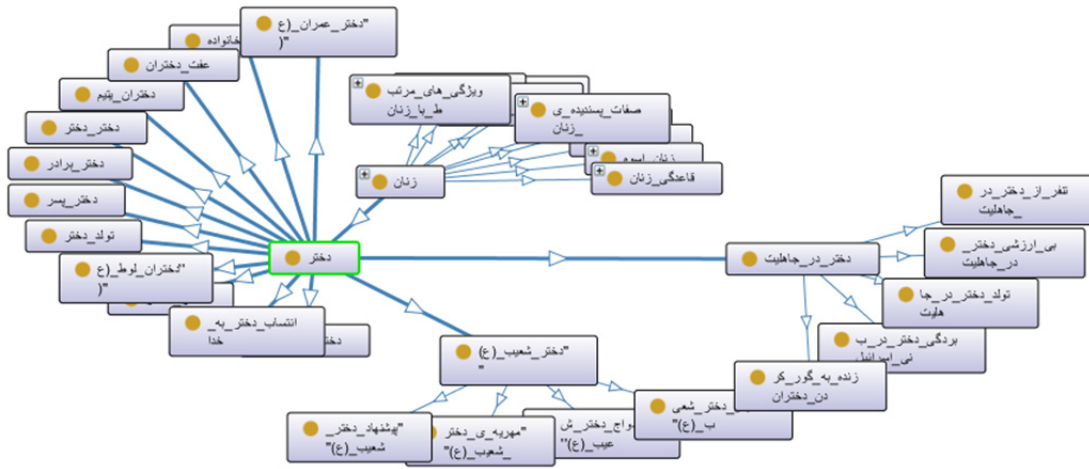
شکل ۲. شبکه‌ی معنایی مقوله‌ها و زیرمقوله‌های زنان (ویژگی‌های مرتب با زنان)

در شکل ۳، شبکه‌ی معنایی مقوله‌ی "زنان اسوه" که شامل ۶۱ ساب کلاس است، نمایش داده می‌شود.

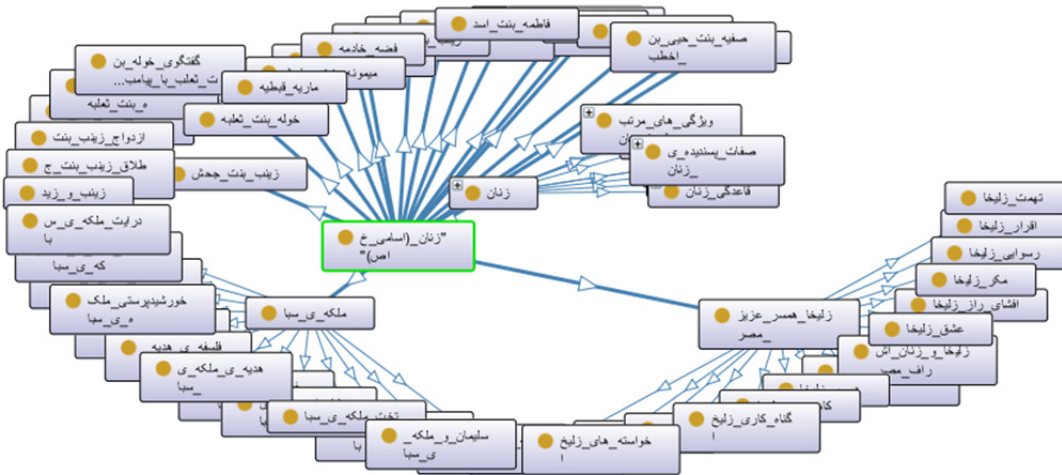
شکل ۳. شبکه‌ی معنایی مقوله‌ها و زیرمقوله‌های زنان (زنان اسوه)

در شکل ۴، شبکه‌ی معنایی مقوله‌ی "دختر" که شامل ۲۶ ساب کلاس است، نمایش داده می‌شود.

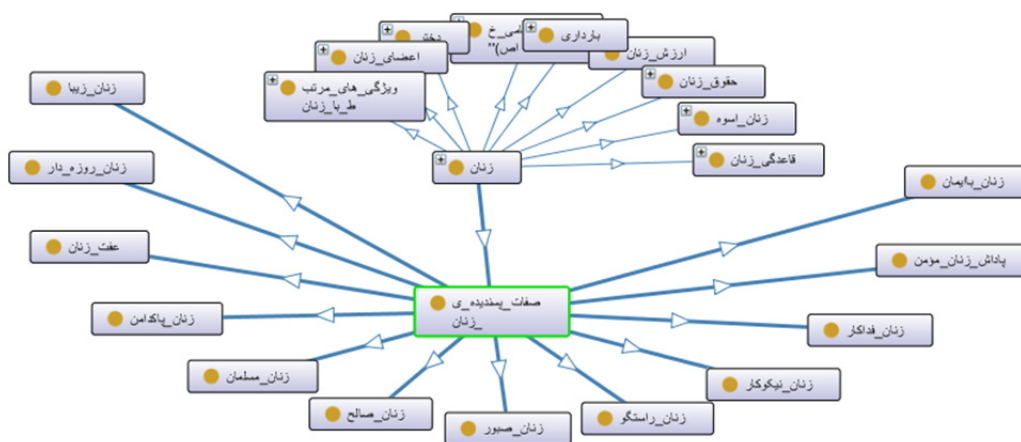
شکل ۴. شبکه‌ی معنایی مقوله‌ها و زیرمقوله‌های زنان (دختر)

در شکل ۵، شبکه‌ی معنایی مقوله‌ی "اسامی خاص زنان" که شامل ۵۲ ساب کلاس است، نمایش داده می‌شود.

شکل ۵. شبکه‌ی معنایی مقوله‌ها و زیرمقوله‌های زنان (اسامی خاص زنان)

در شکل ۶، شبکه‌ی معنایی مقوله‌ی "صفات پسندیده‌ی زنان" که شامل ۱۲ ساب کلاس است، نمایش داده می‌شود.

شکل ۶. شبکه‌ی معنایی مقوله‌ها و زیرمقوله‌های زنان (صفات پسندیده‌ی زنان)

بحث و نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر به بررسی معانی لفظی و ضمنی مفاهیم مرتبط با زنان در تفاسیر المیزان و نمونه پرداخته شد. برای کشف معانی لفظی، ترجمه‌ی کل قرآن و برای کشف معانی ضمنی تفسیر المیزان (۲۰ جلد) و تفسیر نمونه (۲۷ جلد) مورد مطالعه قرار گرفت و آیات و اصطلاحات مرتبط استخراج شدند.

اصطلاحات مرتبط با زنان در تفاسیر مورد مطالعه، در ۱۰ مقوله و ۲۳۷ زیرمقوله، طبقه‌بندی شد. این ۱۰ مقوله شامل: "ارزش زنان، اسامی خاص زنان، اعضای زنان، بارداری زنان، حقوق زنان، دختر، زنان اسوه، صفات زنان شایسته، عادت ماهیانه‌ی زنان و ویژگی‌های مرتبط با زنان" است.

ملکی‌فاراب و همکاران (۱۳۹۶)، مقوله‌های مرتبط با کارکردهای خانواده را از متون دینی استخراج و طی سه مرحله، کدگذاری کرده‌اند. در کدگذاری باز، ۲۴۹ مقوله، در کدگذاری محوری، ۴۹ مقوله به‌دست آمده است و در مرحله‌ی آخر در کدگذاری گزینشی، ۵ مقوله استخراج شده است، نتایج پژوهش ملکی‌قاسمی (۱۳۹۵) نشان می‌دهد که واژه‌ی رزق و مشتقات آن، ۱۲۳ مرتبه در ۴۴ سوره و ۱۰۹ آیه از قرآن کریم آمده است و شامل ۱۳ مقوله می‌باشد. تعا و همکاران (۲۰۱۷)، نیز در پژوهشی مشابه جهت طراحی هستی‌شناسی قرآن تمام مضامین موجود در قرآن را به روش تحلیل محتوا، استخراج و طبقه‌بندی کرده‌اند. در

نتایج پژوهش روها و همکاران (۲۰۱۲)، نیز آمده است که در این پژوهش، ۱۶ اصطلاح مرتبط با زن در آیات قرآن کریم شناسایی شده است.

سه مقوله‌ی اصلی و هسته در خصوص مفاهیم مرتبط با زنان، عبارتند از: مسائل و ویژگی‌های مرتبط با زنان با ۱۸/۶۰ درصد کل آیات ضمنی، زنان اسوه با ۱۸/۰۸ درصد کل آیات ضمنی و دختر با ۱۵/۳۸ درصد کل آیات ضمنی.

جهت تعیین میزان توافق نظرات خبرگان، در خصوص مفاهیم استخراج‌شده، آزمون ضریب همبستگی کندال با استفاده از نرم‌افزار SPSS 20 انجام شد. نتایج حاصل از ضریب همبستگی کندال (W) در جدول ۲ آمده است. فرایند دلفی طی دو مرحله انجام شد، در مرحله‌ی اول فقط در مقوله‌ی اعضای زنان، میزان W کم‌تر از ۰/۷ بود، که در دور دوم توافق بین اعضای گروه خبرگان در تمام مقوله‌ها حاصل شد و میزان W در تمام مقوله‌ها بیش‌تر از ۰/۷ است که این میزان نشان‌دهنده‌ی سطح اجماع بسیار بالا در نظرات خبرگان است. به‌دلیل اینکه اجماع نظرات خبرگان، بسیار بالا است و مقدار W در مرحله‌ی دوم رشد ناچیزی نسبت به مرحله‌ی اول دارد و میانگین نظرات تمام مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها، بالای ۳ است، بنابراین در این مرحله، فرایند دلفی پایان می‌یابد.

- بعد از شناسایی تمام اصطلاحات مرتبط با زنان از تفاسیر المیزان و نمونه و تعیین مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها (کلاس و ساب کلاس)، شبکه‌ی معنایی اصطلاحات، با استفاده از نرم‌افزار پروتژ ترسیم شد.
- در پژوهش‌های ایرانی نمونه‌های خیلی اندکی وجود دارد که برای قرآن کریم شبکه‌ی معنایی ایجاد شده است، ملکی فاراب و همکاران (۱۳۹۶)، در پژوهش خود بعد از شناسایی کارکردهای خانواده از متون دینی، با استفاده از نرم‌افزار Maxqda به ترسیم شبکه‌ی معنایی پرداخته است. در بیش تر پژوهش‌ها، به صورت دستی به ترسیم شبکه‌ی معنایی و ایجاد روابط معنایی بین اصطلاحات پرداخته‌اند. در پژوهش تعا و همکاران (۲۰۱۷) و روهانا^۱ و همکاران (۲۰۱۲)، بعد از شناسایی اصطلاحات مورد نظر از قرآن، با استفاده از نرم‌افزار پروتژ شبکه‌ی معنایی ترسیم شده است. ترسیم شبکه‌های معنایی مفاهیم قرآنی موجب بازیابی بهتر و دقیق تر آیات و اصطلاحات قرآن می‌گردد.
- پیشنهادهای ذیل در راستای انجام پژوهش‌های قرآنی ارائه می‌گردد:
- پیشنهاد می‌شود مراکز مرتبط با مطالعات زنان و خانواده، تدوین اصطلاح‌نامه‌ی زنان و خانواده مبتنی بر قرآن کریم را در برنامه‌ریزی‌های خود، مورد توجه قرار دهند، مقوله‌ها و زیرمقوله‌های پژوهش حاضر می‌توانند در تدوین چنین اصطلاح‌نامه‌ای مورد استفاده قرار گیرد؛
 - بهتر است، مرکز خانواده‌پژوهی مبتنی بر آموزه‌های قرآنی ایجاد شود و یافته‌ها، مقوله‌ها و زیرمقوله‌های پژوهش حاضر می‌توانند حوزه‌های پژوهشی چنین مرکزی باشند؛
 - پیشنهاد می‌شود، پایگاه‌هایی با امکان جستجوی معنایی طراحی و در اختیار قرآن‌پژوهان قرار گیرد. مقوله‌ها و زیرمقوله‌های این پژوهش، در طراحی چنین پایگاهی می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد.
 - پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آینده:
 - مطالعه‌ی آیات مربوط به مقایسه‌ی نقش زن و مرد در قرآن کریم؛
- مطالعه‌ی مسائل حقوقی مربوط به زنان و خانواده در قرآن کریم؛
- مطالعه‌ی مفاهیم مربوط به زنان و خانواده در نهج البلاغه؛
- ترسیم شبکه‌ی معنایی برای دیگر موضوعات قرآنی؛
- مقایسه‌ی موضوع زنان و خانواده در تفاسیر شیعه و اهل تسنن، اشتراک و افتراق بین آنها؛
- مقایسه‌ی موضوع زنان و خانواده در تفاسیر المیزان و نمونه و روایات نبوی امامان شیعه (علیهم‌السلام).

منابع

- پهلوان‌نژاد، م.؛ و سرسرابی، ش. (۱۳۹۰). معادل‌یابی واژگان قرآنی در پرتو روابط موجود در نظریه‌ی شبکه‌ی معنایی. *مطالعات اسلامی: علوم قرآن و حدیث*، ۴۳(۳/۸۶): ۹-۴۴.
- تقی‌زاده نایینی، ج.؛ فهیم‌نیا، ف.؛ و نقشینه، ن. (۱۳۹۸). استخراج آنتولوژی هویت دیجیتال مبتنی بر تحلیل حوزه. *پردازش و مدیریت اطلاعات*، ۳۴(۴): ۱۶۶۸-۱۷۰۰.
- حسومی، ط. (۱۳۹۷). *مطالعه‌ی معانی لفظی و ضمنی مفاهیم اخلاق اجتماعی در قرآن کریم به منظور ترسیم شبکه‌ی معنایی*. رساله‌ی دکتری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران.
- حسینی‌بهشتی، م. (۱۳۹۲). *ساخت‌واژه، اصطلاح‌شناسی و مهندسی دانش*. تهران: نشر چاپار.
- رحمانی، م.؛ و حسینی‌بهشتی، م. (۱۳۹۹). طراحی سیستم یادگیری الکترونیک مبتنی بر هستی‌شناسی. *پردازش و مدیریت اطلاعات*، ۳۶(۱): ۲۷۰-۲۹۳.
- رضائی‌چگینی، ج. (۱۳۸۴). *معماری اطلاعات: ارتباط فنون کتابداری و استاندارد تاپیک‌مپ. فصلنامه‌ی علوم و فناوری اطلاعات*، ۲۱(۲): ۸۵-۱۰۳.
- شریعتی، ص.؛ و افشاریان، ن. (۱۳۹۶). زنان مقدس قرآنی: بدیلی شناخت‌شناسانه در برابر زن مسخ‌شده‌ی غربی. *فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، ۸(۲۹): ۱-۳۴.
- ملکی‌فاراب، ن.؛ شجاع‌نوری، ف.؛ بستان‌نجفی، ح.؛ حسینی‌سان، س.؛ و لیبی، م. (۱۳۹۶). تدوین شاخص‌ها و ترسیم الگوی کارکردهای خانواده در اسلام با بهره‌گیری از تکنیک پژوهش کیفی داده‌بنیاد. *مطالعات زن و خانواده*، ۵(۲): ۶۱-۹۹.

- Ruhana, K.; & et al (2012). Semantic Network Representation of Female Related Issues from the Holy Quran. *Knowledge Management International Conference (KMICe)*, Johor Bahru, Malaysia, 4-6 Julay 2012.
- Ta'a, A.; Abed, Q.; & Ahmad, M. (2017). Al-Quran Ontology Based on Knowledge Themes. *Journal of Fundamental and Applied Sciences*, 9(5s): 800-817.
- نوذری، س. (۱۳۹۴). کاربرد شبکه‌ی معنایی در بازیابی شعر. *پردازش و مدیریت اطلاعات*، ۲۱(۱): ۱۲۵-۱۴۶.
- Beirade, F.; Azzoune, H.; & Zegour, D. (In Press). Semantic Query for Quranic Ontology. *Journal of King Saud University- Computer and Information Science*, <https://doi.org/10.1016/j.jksuci.2019.04.005>
- Bekhti, S. (2010). Knowledge Acquisition and Retrieval Using Semantic. *Scientific Journal of King Faisal University*, 2(11): 145-162.

Drawing the semantic network of concepts related to women in the Holy Quran

Hamideh Aliakbari¹ | Fahimeh Babalhavaeji^{*2}
Moluk Alsadat Hoseini Beheshti³ | Zahra Abazari⁴

1. Ph.D. Candidate in Knowledge and Information Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. hamideh.aliakbari@ymail.com
2. Associate Professor, Department of Communication and Information Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran (Corresponding Author) f.babalhavaeji@gmail.com
3. Assistant Professor, General Linguistic, Iranian Research Institute for Information Science and Technology (IranDoc), Tehran, Iran beheshti@irandoc.ac.ir
4. Associate Professor, Knowledge and Information Science, Islamic Azad University of Tehran North Branch, Tehran, Iran Abazari391@yahoo.com

Abstract

Objective: The aim of this study is to identify the verbal and implicit meanings of concepts related to women (based on the interpretations of Al-Mizan and Nemooneh) to draw a semantic network.

Methodology: This study is applied in terms of purpose and a hybrid quantitative and qualitative content analysis in terms of methodology. The qualitative method uses qualitative content analysis and the Delphi approach. The present study's population included all the verses of the Holy Quran and 21 experts in Quranic studies and women and family studies for the qualitative section. MAXQDA, SPSS 20 and Protégé 5.5.0 software were used for data analysis.

Results: The total number of categories related to women to be equal in both Tafsir al-Mizan and Nemooneh (10 categories), while Tafsir Nemooneh had a larger number of subcategories (237) than Tafsir al-Mizan (215). In both interpretations, the categories of core are the same and common, and the category of "issues and characteristics related to women" with a frequency of 64 is verbal (30.33% of the total verbal verses extracted) and 393 times implicitly (18.60% of all implicit verses extracted), has the highest frequency. After identifying all the terms of related to women from the interpretations of Al-Mizan and Nemooneh, the categories as class (10 classes) and subcategories as subclass (237 subclasses), the semantic network was drawn.

Conclusion: The total number of categories extracted in the field of women is equal in both interpretations, but the number of sub-categories in the Nemooneh is more than the Al-Mizan.

Keywords: The Holy Quran, Tafsir Al-Mizan, Tafsir Nemooneh, Women, Drawing the semantic network